

برنامه ریزی منطقه ای، مبانی و نظریه ها

تألیف

دکتر حسن احمدی

استادیار دانشکده معماری و هنر دانشگاه گیلان

رامین رضایی شهابی

انتشارات دانشگاه گیلان

۱۳۹۸

دانشگاه گیلان
۱۳۵۳-۱۹۷۴

شابک: ۹-۲۰۰-۱۵۳-۶۰۰-۹۷۸

سرشناسه	: احمدی، حسن، ۱۳۳۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: برنامه‌ریزی منطقه‌ای، مبانی و نظریه‌ها/ تألیف حسن احمدی، رامین رضایی‌شهبابی؛ ویراستار علمی غلامرضا لطیفی.
مشخصات نشر	: رشت: دانشگاه گیلان، انتشارات ، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۴۵۴ص.
شابک	: 978-600-153-200-9
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: عمران منطقه‌ای -- ایران
موضوع	: Regional planning -- Iran
موضوع	: عمران منطقه‌ای -- ایران -- طرح و برنامه‌ریزی
موضوع	: Regional planning -- Iran -- Design
شناسه افزوده	: رضایی‌شهبابی، رامین، ۱۳۵۹ -
شناسه افزوده	: لطیفی، غلامرضا، ۱۳۳۹ - ، ویراستار
شناسه افزوده	: دانشگاه گیلان. انتشارات
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ الف۹الف۳/۳۹۵ HT
رده بندی دیویی	: ۳۰۷/۱۲۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۵۰۱۳۹۹

اداره چاپ و انتشارات دانشگاه گیلان

نام کتاب	: برنامه‌ریزی منطقه‌ای، مبانی و نظریه‌ها
مؤلفان	: دکتر حسن احمدی، رامین رضایی‌شهبابی
ویراستار علمی	: دکتر غلامرضا لطیفی
ویراستار ادبی	: فرشته گلچین‌راد
نوبت چاپ	: اول، ۱۳۹۸
ناشر	: انتشارات دانشگاه گیلان
شمارگان	: ۱۰۰۰ جلد
قیمت	: ۷۰۰۰۰۰ ریال

* هر گونه چاپ و تکثیر فقط در اختیار انتشارات دانشگاه گیلان است.*

پیش‌گفتار

آقایان دکتر حسن احمدی و رامین رضایی شهابی کتاب حاضر را به بهترین وجه ممکن درباره برنامه‌ریزی منطقه‌ای و مبانی و نظریه‌های آن تدوین کرده‌اند. در این راستا، بیش از دویست و ده کتاب و مقاله موجود در زبان فارسی و صدوده منبع به زبان انگلیسی را در موضوع این کتاب، که در ایران و سایت‌های مجازی وجود داشته، شکافته و زیرورو کرده و آنچه را از این منابع لازم تشخیص داده‌اند استخراج و به کار برده‌اند. این تلاش قابل تقدیر است.

کتاب برنامه‌ریزی منطقه‌ای تقریباً همه ابعاد و مفاهیم برنامه‌ریزی و خواستگاه‌های آن‌ها را تا آنجا که ممکن بوده استخراج و تشریح کرده است. این ابعاد دربرگیرنده شرح و تحلیل مبانی توسعه، شناخت منطقه و ضوابط منطقه‌شناسی - از کوچک‌ترین تا بزرگ‌ترین مقیاس - الگوهای توسعه، راهبردهای رشد و توسعه و نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای از دیدگاه متفکرین و نظریه‌پردازها در یک دامنه گسترده از اقتصاد سوسیالیستی تا سرمایه‌داری است.

نقش بازیگران اقتصادی کشورها و دولت‌ها در ترسیم مهندسی برنامه‌ریزی منطقه‌ای و آمایش سرزمین، رقابت میان کشورها و مناطق، ظرفیت و توان رقابت‌پذیری، نقش بخش خصوصی شامل بنگاه‌ها و صاحبان صنایع، از رگ‌انان و نهادهای بازرگانی و نیز نقش تکمیلی و هدایت‌کننده دولت‌ها در حمایت از بخش خصوصی که در نهایتاً موجب رشد و توسعه یک کشور یا یک منطقه می‌شود به‌خوبی در این کتاب تشریح شده است.

اگرچه خوانندگان، به‌ویژه دانش‌ریان و دست‌اندرکاران نظام برنامه‌ریزی منطقه‌ای در ایران، با خواندن این کتاب که حکم گنجینه‌ای را برایشان با حث برنامه‌ریزی دارد، از مراجعه به منابع دیگری نیاز خواهند بود، اما ویژگی‌های محیطی، اجتماعی، سیاسی در مناطق مختلف کشور و کشمکش‌های دائمی میان همسایگان نیز باید مورد توجه قرار گیرد. افزون بر این‌ها، سلايق دولت‌ها در حمایت از رشد مناطق، همواره ثابت و در راستای یک سیاست بلند مدت نیست. تفاوت این سلیقه‌ها تأثیر اساسی بر رشد و یا عقب‌ماندگی مناطق می‌گذارد. به‌عنوان نمونه سال‌ها پیش که این نویسنده درباره برنامه‌ریزی منطقه‌ای در اروپا کار می‌کردم، در بررسی وضع حمایت از توسعه در کشور ایتالیا به نکته جالبی برخورد کردم و آن این بود که دولت ایتالیا برای جبران عقب‌ماندگی مناطق جنوب ایتالیا، از سرمایه‌گذاری صنعتی در مناطق جنوب - به ویژه از شهر ناپل به جنوب آن کشور - حمایت می‌کرد. سرمایه‌گذاری صنعتی و تسهیلات جهانگردی با استفاده از وام‌های میان‌مدت دولت و کاهش مالیات

موجب رشد این مناطق می‌گردید، اما اگر همین حمایت در دوره بعد تکرار نمی‌شد، صاحبان صنعت کارخانجات خود را می‌فروختند و با پول آن در شمال کشور - حدود میلان - به فعالیت می‌پرداختند. خروج سرمایه صنعتی از منطقه موجب کاهش رشد منطقه و تقویت و فعالیت دوباره باندهای پرنفوذ مافیایی در مناطق جنوب ایتالیا می‌شد. این حالت در فرانسه نیز دیده می‌شد. فرانسوی‌ها در ابداع برنامه‌ریزی آمایش سرآمد کشورهای غربی بوده و هنوز هم هستند. با توجه به توسعه‌یافتگی یا عقب‌ماندگی مناطق مرزی که میراث اختلافات کشورهای اروپایی پیش از تأسیس اتحادیه اروپا بود، فرانسه نخستین کشور اروپایی بود که توانست خلاء توسعه در مناطق مرزی را پر کند. در ایران، با وجود رونق نسبی برنامه‌ریزی آمایش، هنوز مناطق مرزی از فقر و بیکاری رنج می‌برند. فعالیت قاچاق در مرزها و پدیده کولبری هنوز که هنوز است در حدود مرزی در مناطق غربی کشور کاهش چشم‌گیری نیافته است.

موضوع دیگری که شایسته است مورد توجه دست‌اندرکاران و اساتید برنامه‌ریزی منطقه‌ای - یا هرگونه برنامه‌ریزی عمرانی - قرار گیرد نقش «پیش‌بینی» در برنامه‌ریزی است. پیش‌بینی یک ویژگی هرگونه برنامه‌ریزی است. به‌طوری‌که اگر آن‌را از نظام برنامه‌ریزی خارج کنیم چیزی به نام برنامه‌ریزی نمی‌ماند. متأسفانه، منطقه خاورمیانه به دلیل داشتن التهاب بیش از حد، قابلیت پیش‌بینی‌پذیری ندارد. در این منطقه، تحقق اهداف برنامه‌ریزی اقتصادی و اجتماعی متکی بر «هدف» و «آرزو» است. این نکته‌ای است که باید به مباحث برنامه‌ریزی در خاورمیانه افزوده شود.

سومین نکته‌ای که باید به آن اشاره کرد تأکید شود، نقش ارزش‌های اجتماعی در موفقیت یا شکست برنامه‌های بلندمدت است. دولت باید پیش از اقدام به برنامه‌ریزی، برداشت روشنی از پدیده‌های اجتماعی داشته باشد و میان دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی نسبت به این برداشت‌ها تفاهم به وجود آید. یک مورد بسیار بارز از نبود تصویر روشن نسبت به تحولات اجتماعی در ایران، و شاید کشورهای اطراف مسأله رشد جمعیت است. در غرب به دلیل وجود بابت نسبی بلندمدت در تحولات اجتماعی، پیش‌بینی رشد یا کاهش جمعیت راحت‌تر از منطقه ما صورت می‌گیرد. به عنوان نمونه، شمار فرزندان خانواده‌های شهری در ایران - به‌ویژه در شهرهای بزرگ - از اوایل دهه شصت شمسی حاضر تاکنون دچار تغییرات مهمی شده است. شمار فرزندان در دو دهه اول سده حاضر به متوسط ۸ فرزند در خانواده بود. در دو دهه بعد این تعداد به ۶ فرزند کاهش یافت. تاییست سال بعد باز هم شاهد فرزند در خانواده به ۴ نفر کاهش یافت. امروز متوسط شمار فرزندان در هر خانواده در شهرهای مورد اشاره به دو فرزند

کاهش یافته است. برعکس، در مناطق روستایی تغییر زیادی در شمار فرزند رخ نداده است. حاصل این که مهاجرت از روستا به شهرها به دلیل کمبود کار، سال‌های سال است که به صورت یک مشکل اساسی در اقتصاد کشور و در اسکان شهری درآمده است. چند سال از انقلاب اسلامی نگذشته بود که دولت وقت تصمیم به تشویق کاهش جمعیت کشور گرفت. در خروجی شهرها تابلوهایی نصب شد که این تصمیم را بازتاب می‌داد: «اول فکر کنید بعد بچه‌دار شوید». پس از چندی، این سیاست وارونه شد و رشد جمعیت هدف دولت قرار گرفت. صرف‌نظر از تبعات منفی این تغییر سیاست بر اقتصاد کشور و خدمات اجتماعی، جمعیت کشور امروز به هشتاد میلیون نفر رسیده، اما به دلایلی که بر همگان روشن است اولاً این رشد در مناطق فقیر صورت گرفته، نه در شهرها. دوم این که به دلیل محاصره اقتصادی ایران، جمعیت روستایی نسبت به گذشته فقیرتر شده و مهاجرت به شهرها و حاشیه‌نشینی افزایش یافته است. همه این رویدادها ضد برنامه‌ریزی منطقه‌ای است. در پایان، برای نویسندگان محترم این کتاب آرزوی موفقیت بیشتر دارم.

احمد عظیمی بلوریان
آذر ۱۳۹۷

www.ketab.ir

دیباچه

جهان امروز جهان دانش است و توانایی جوامع انسانی در میزان بهره‌مندی آن‌ها از دانش است. بدون آگاهی‌های علمی اداره جوامع پیچیده کنونی تقریباً غیرممکن می‌نماید.

یکی از زمینه‌های مهم علمی که نقش اساسی در مدیریت جوامع انسانی بر عهده دارد، برنامه‌ریزی است. مدیریت صحیح جوامع انسانی، از یک‌ه خانوار کوچک گرفته تا یک کشور وسیع و گسترده، مستلزم به‌کارگیری دانش ارزشمند برنامه‌ریزی است. اگرچه برنامه‌ریزی به مفهوم وسیع آن، یعنی تفکر در مورد مسایل اجتماعی، همزاد زندگی انسان و شکل‌گیری جوامع انسانی است، اما دانش برنامه‌ریزی به‌عنوان یک نظم علمی، سابقه‌ای در حدود یک قرن دارد.

آغازین گام‌های پیدایش و رشد دانش جدید برنامه‌ریزی در اوایل قرن بیستم میلادی برداشته شد. اگرچه در ابتدا این نظم در کشورهای سوسیالیستی مطرح شد و می‌توان گفت که خاستگاه اصلی علم برنامه‌ریزی، سوسیالیسم است، اما در مراحل بعدی، این نظم مورد پذیرش کشورهای با اقتصاد لیبرالیستی نیز قرار گرفت و می‌توان ادعا کرد که اکنون کمتر کشوری در جهان یافت می‌شود که از نظم علمی برنامه‌ریزی بی‌بهره باشد و خود را بی‌نیاز به این دانش بداند.

دانش جدید برنامه‌ریزی در طول حدود نیم قرن، دست‌آوردهای عمده‌ای داشت و توانست از پس بسیاری از مسائل و سکالوهای اجتماعی، اقتصادی جوامع برآمده و شرایط مناسب‌تری را برای زندگی اجتماعی انسان‌ها بیافریند. اما در عین حال، پس از گذشت حدود نیم قرن تجربه برنامه‌ریزی، برخی از تبعات منفی نظم جدید آشکار گردید. اگرچه برنامه‌ریزی توانست سطح توسعه اجتماعی، اقتصادی در کشورهای برخوردار از این نظم را ارتقاء دهد، اما توسعه ایجادشده، توسعه‌ای نامتوازن بود و عدم تعادل‌های منطقه‌ای در این کشورها پدیدار گشت. این امر، یعنی عدم تعادل‌های منطقه‌ای و توسعه نامتوازن، شاید یکی از مهم‌ترین تبعات منفی کارگیری نظم جدید برنامه‌ریزی باشد. بنابراین اندیشمندان به فکر افتادند که چگونه می‌توان با این پیامد منفی برنامه‌ریزی مقابله کرد و در حقیقت چگونه می‌توان به توسعه‌ای متوازن و متعادل دست یافت؛ منتهی توسعه‌ای که از ثمرات آن تمامی جامعه برخوردار گردد.

نتیجه تلاش‌های فکری اندیشمندان برای مقابله با پیامدهای منفی برنامه‌ریزی و دستیابی به توسعه متوازن در سطح کل جامعه، پیدایش دانش جدید برنامه‌ریزی منطقه‌ای بود. بنابراین می‌توان گفت که نظم جدید علمی تحت عنوان برنامه‌ریزی منطقه‌ای از حدود نیمه قرن بیستم پا به عرصه وجود گذاشت. شاید بتوان گفت که مهم‌ترین رسالت این دانش جدید و نظم علمی نوین دستیابی جوامع به توسعه

متوازن و تعادل‌های منطقه‌ای و کاستن از نابرابری‌های حاصل از توسعه‌های ایجادشده در دهه‌های گذشته می‌باشد.

دانش برنامه‌ریزی منطقه‌ای باوجود جوان بودن این دانش و پیشینه نسبتاً اندک آن، گسترش فزاینده‌ای داشته و هم‌اکنون تقریباً در تمامی کشورهای جهان به رسمیت شناخته شده و به کارگرفته شده است. به‌ویژه در کشورهای جهان سوم که از نابرابری‌های اجتماعی، اقتصادی بیشتری رنج می‌برند و لذا نیاز بیشتری به این نظم دارند. اینک دانش برنامه‌ریزی منطقه‌ای در بیشتر دانشگاه‌های بزرگ در کشورهای گوناگون به عنوان یک رشته علمی مورد پذیرش واقع شده و مورد آموزش و پژوهش قرار گرفته است. نظریه‌های گوناگون و روش‌ها و مدل‌های متنوع در زمینه دانش برنامه‌ریزی منطقه‌ای ارائه شده و کتاب‌ها و گزارش‌های علمی فراوان در این زمینه در تمامی نقاط جهان در حال تولید و ارائه می‌باشند.

در کشور ما، دانش برنامه‌ریزی تقریباً از دهه دوم قرن جاری (قرن چهاردهم هجری خورشیدی) وارد شده و مورد پذیرش قرار گرفت. برنامه‌های گوناگون اجتماعی، اقتصادی در کشور تهیه شده و به مورد اجرا آمد. پس از گذشت حدود سه دهه از ورود دانش برنامه‌ریزی به کشور ما و به‌کارگیری آن در عرصه‌های گوناگون اجتماعی، اقتصادی، در اینجا نیز همانند دیگر نقاط جهان، آثار مثبت و منفی به کارگیری نام جدید برنامه‌ریزی آشکار شد و یکی از تبعات منفی برنامه‌ریزی، ظهور آثار توسعه نامتوازن و برزخ‌های منطقه‌ای در کشور بوده است.

اندیشمندان برنامه‌ریزی و مسرلین متولیان امور کشور، برای مقابله با آثار منفی برنامه‌ریزی، به نظم جدیدتر یعنی برنامه‌ریزی منطقه‌ای روی آوردند و بنابراین می‌توان گفت که نظم جدید برنامه‌ریزی منطقه‌ای در کشور ما از حدود سال‌های ده پنجم قرن جاری شکل گرفت. از آن زمان تاکنون برنامه‌های مختلف منطقه‌ای در مقیاس‌های استان و خرد تهیه شده و به اجرا گذاشته شدند.

تقریباً هم‌زمان با ورود نظم جدید برنامه‌ریزی به ایران، به‌کارگیری آن در عرصه‌های مختلف اداره کشور، در عرصه آکادمیک نیز این رشته جدید علمی در کشور به خود را باز کرد و آموزش رشته برنامه‌ریزی در برخی از دانشگاه‌های بزرگ کشور شروع شد و تربیت متخصصان رشته برنامه‌ریزی که بتوانند در تهیه و تدوین برنامه‌های عمرانی برای کشور مشارکت داشته باشند، در دستور کار مسئولان قرار گرفت. اما رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای، به علت تأخر ورود آن به کشور در مقایسه با برنامه‌ریزی ملی و مرکزی، هنوز جای خود را در دانشگاه‌های کشور به عنوان یک رشته علمی باز نکرده است.

شاید بتوان گفت که از راهاندازی دوره‌های کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی منطقه‌ای، تحت پوشش گروه‌های شهرسازی، هنوز بیش از یک دهه نمی‌گذرد.

طی چند دهه اخیر، از هنگام ورود رشته برنامه‌ریزی و به دنبال آن رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای به کشور ما، منابع علمی مکتوب در این زمینه کم‌وبیش انتشار یافته است. منابعی که شامل کتب، مقالات و گزارش‌های گوناگون در عرصه رشته برنامه‌ریزی بوده است، خواه آن‌چه که از زبان‌های دیگر به زبان فارسی برگردانده شده و خواه آن‌چه که توسط اندیشمندان و متخصصان داخلی تدوین گردیده‌اند. اما به نظر می‌رسد که باوجود فراوانی منابع مکتوب در زمینه برنامه‌ریزی در کشور، هنوز در این زمینه کمبودهای جدی وجود دارد. به‌ویژه در زمینه رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای این کمبود محسوس‌تر است. لذا دانشجویان رشته‌های برنامه‌ریزی (ملی و منطقه‌ای) و نیز کارشناسان این رشته‌ها در زمینه استفاده از دست‌آوردهای علمی در زمینه رشته و حرفه خود کماکان دچار مشکلات زیادی هستند و لذا این امر وظیفه‌ای خطیر بر دوش صاحب‌نظران و اندیشمندان حوزه برنامه‌ریزی می‌نهد که در جهت تولید و اشاعه دانش برنامه‌ریزی و در دسترس نهادن دست‌آوردهای علمی در این زمینه، اعم از نظریات، روش‌ها، متدها، تجارب و ... تلاش بیشتری داشته باشند.

کتاب حاضر حاصل تلاشی است اندک در این زمینه و با این هدف تدوین یافته است که گامی هر چند کوچک در جهت گسترش دانش ضروری و شایسته برنامه‌ریزی منطقه‌ای در کشور بردارد.

این کتاب در هشت فصل تنظیم یافته است. در فصل اول به مفاهیم و کلیات در زمینه برنامه‌ریزی منطقه‌ای پرداخته شده است. در این فصل، واژه‌هایی که در زمینه برنامه‌ریزی ملی و برنامه‌ریزی منطقه‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرند، معرفی شده و مفاهیم آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. فصل دوم به بحث در مورد توسعه و توسعه اقتصادی اختصاص یافته است. در این فصل، نظریات مختلف در خصوص رشد و توسعه و به‌ویژه توسعه اقتصادی، به هدف اساسی برنامه‌ریزی می‌باشد، مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته‌اند. الگوهای توسعه، مبحثی است که در فصل سوم کتاب مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل چهارم کتاب، راهبردهای گوناگون رشد و توسعه مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته‌اند. مفاهیم و مبانی اصلی برنامه‌ریزی منطقه‌ای و نیز مفاهیم توسعه منطقه‌ای در فصل پنجم کتاب مورد بررسی واقع شده‌اند. در فصل ششم کتاب دیدگاه‌ها و نظریه‌های رایج شده در زمینه برنامه‌ریزی منطقه‌ای مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته‌اند. سیاست‌گذاری منطقه‌ای، موضوعی است که در فصل هفتم کتاب مورد بررسی قرار گرفته است و در نهایت در فصل هشتم کتاب، تجارب کشورهای

مختلف در زمینه برنامه‌ریزی منطقه‌ای مورد بررسی قرار گرفته است. در این فصل تجربیات چند کشور که در زمینه برنامه‌ریزی منطقه‌ای دارای سوابق بیشتری هستند، مورد بررسی و مطالعه واقع شده است. در انتهای کتاب نیز جهت دسترسی پژوهشگران به منابع بیشتر در زمینه برنامه‌ریزی منطقه‌ای کتابنامه‌ای تدوین شده است که در حقیقت فهرست منابع و مآخذ مورد استناد این کتاب می‌باشد. همچنین برای آشنایی بیشتر پژوهشگران و دانشجویان رشته‌های برنامه‌ریزی با واژه‌ها و اصطلاحات این رشته، واژه-نامه‌ای تدوین شده و در آن واژه‌های مصطلح در زمینه برنامه‌ریزی منطقه‌ای و مفاهیم آن آورده شده است و نیز به منظور سهولت دسترسی محققان و استفاده‌کنندگان از کتاب به مطالب مورد جستجو، نمایه‌ای تنظیم شده و در انتهای کتاب آورده شده است.

امید است این کتاب بتواند به‌عنوان گامی هر چند کوچک در راستای گسترش و تعمیق دانش برنامه‌ریزی منطقه‌ای در کشور ما قلمداد گردد و مورد استفاده دانشجویان عزیز و پژوهشگران ارجمند و نیز کارشناسان خبره در زمینه رشته‌های برنامه‌ریزی، اعم از برنامه‌ریزی منطقه‌ای، برنامه‌ریزی شهری، برنامه‌ریزی اقتصادی و اجتماعی و ... قرار گیرد.

اگرچه نگرندگان تمامی تلاش خویش را به‌کار گرفتند تا کتاب حاضر به شکل مطلوب‌تری در دسترس خوانندگان و علاقمندان قرار گیرد، اما به علت گستردگی زیاد مباحث و نیز بضاعت علمی اندک نگارندگان، باصل کار با ضعف‌ها و کاستی‌های زیادی روبه‌رو است. رفع نقایص و کاستن از اشکالات کتاب در دوره نقد، نظر و نقادی خوانندگان است. لذا از تمامی خوانندگان کتاب و پژوهشگران ارجمند صمیمانه درخواست می‌نماییم که ایرادات، اشکالات، نقایص و کاستی‌های کتاب را به ما گوشزد نمایند و ما را در اصلاح نارسایی‌ها و کاستن از نقایص کتاب یاری نمایند. مشتاقانه پذیرای نقدهای ارزشمند تمامی منتقدان پژوهشگران ارجمند هستیم.

حسن احمدی

رامین رضایی شهابی

اردیبهشت ماه یکم در سال ۱۳۹۵ و هشت خورشیدی

فهرست مطالب

الف	پیش‌گفتار
هـ	دیاچه
۱	فصل اول: کلیات و مفاهیم: توسعه، منطقه و برنامه‌ریزی
۱	مقدمه
۱	مفهوم توسعه
۷	ویژگی‌های مهم توسعه اقتصادی
۹	کشورهای در حال توسعه
۱۰	منطقه
۱۱	مفاهیم منطقه
۱۳	منطقه از دیدگاه جغرافیدانان
۲۰	فضا
۲۰	نابرابری
۲۰	نابرابری منطقه‌ای
۲۰	انواع مناطق
۲۲	ناحیه، منطقه، حوزه و قلمرو مرزدار از آن‌ها
۲۶	شناخت منطقه و روش‌های تعیین محدوده آن
۲۶	شاخص‌های منطقه‌بندی سرزمین
۲۷	مفهوم منطقه و منطقه‌گرایی
۳۱	منطقه‌گرایی جدید
۳۴	منطقه‌گرایی جدید و توسعه فضایی چند مرکزی
۳۴	سطوح منطقه‌بندی جدید
۳۶	برنامه‌ریزی
۴۲	برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۴۵	مفهوم برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۴۷	منطقه و برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۵۱	برنامه‌ریزی فضایی و برنامه‌ریزی توسعه

۵۱	برنامه‌ریزی فضایی
۵۱	توسعه فضایی
۵۲	انواع توسعه فضایی
۵۲	مراحل توسعه فضایی ارگانیک
۵۲	تفاوت بین برنامه‌ریزی فضایی و برنامه‌ریزی توسعه
۵۳	مفهوم توسعه منطقه‌ای
۵۴	مفاهیم مختلف برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای
۵۵	توسعه از بالا
۵۵	توسعه از پایین
۵۵	کانون‌ها و محورهای رشد و توسعه
۵۶	ریخت‌شناسی کانون‌ها یا مراکز رشد و توسعه
۵۶	محورهای توسعه
۵۶	ویژگی‌های محور توسعه
۵۶	انواع محورهای توسعه
۵۷	توسعه پایدار مناطق و مدل‌های منطقه‌ای
۵۹	فصل دوم: توسعه و توسعه اقتصادی
۵۹	مقدمه
۵۹	نظریه‌های توسعه
۶۵	توسعه اقتصادی
۶۶	رشد اقتصادی
۶۶	مکاتب مختلف توسعه
۶۶	الف. مکتب تکاملی توسعه
۶۷	ب. نظریه‌های نوسازی
۶۹	ج. توسعه از دیدگاه مارکسیسم
۸۲	الگوی خطی مراحل رشد
۸۳	الگوهای تغییرات ساختاری
۸۴	الگوی وابستگی بین‌المللی
۸۵	نظریه نئوکلاسیک بازار آزاد

۸۵	نظریه رشد درونزا
۸۷	فصل سوم: الگوهای توسعه
۸۷	مقدمه
۸۷	الگوی حاکم
۹۰	مدل نیازهای اساسی
۹۰	الگوی توسعه انسانی
۹۲	الگوی جدید توسعه
۹۴	رهنمودهای جدید در توسعه
۹۷	الگوی توسعه پایدار
۹۹	توسعه پایدار انسانی
۱۰۱	توسعه اقتصادی و پایداری
۱۰۲	جایگاه مردم و جامعه در توسعه پایدار
۱۰۳	جمعیت و توسعه پایدار
۱۰۴	فقر، توزیع آثار و فرصت‌ها و توسعه پایدار
۱۰۵	مشارکت مردمی و نقش آن در توسعه پایدار
۱۰۷	الگوی توسعه از طریق رشد اقتصادی
۱۰۸	شاخص‌های توسعه اقتصادی
۱۱۰	موانع توسعه در کشورهای کمتر توسعه یافته
۱۱۷	فصل چهارم: راهبردهای رشد و توسعه
۱۱۷	مقدمه
۱۱۷	راهبردهای مختلف توسعه اقتصادی
۱۲۳	فرآیند رشد اقتصادی و عوامل مؤثر بر آن
۱۲۴	عوامل کمی مؤثر بر رشد اقتصادی
۱۲۵	عوامل کیفی مؤثر بر رشد اقتصادی
۱۲۷	فواید و هزینه‌های رشد اقتصادی
۱۲۸	رشد اقتصادی و دولت
۱۳۱	رشد مدرن اقتصادی
۱۳۳	ویژگی‌های رشد مدرن اقتصادی

۱۳۳	راهبردهای فضایی و توسعه مناطق روستایی
۱۳۵	توسعه از بالا به پایین
۱۳۶	توسعه از پایین به بالا
۱۳۷	سازمان فضایی و مکان‌های مرکزی
۱۴۳	راهبرد مراکز رشد
۱۴۷	راهبرد مراکز روستایی
۱۴۹	سیر تحول بازاریابی مکان
۱۶۵	فصل پنجم: برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای
۱۶۵	مقدمه
۱۶۵	برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۱۶۵	علل پیدایش سطح منطقه‌ای در برنامه‌ریزی
۱۶۷	اهداف برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای
۱۶۸	اهداف برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۱۷۱	مطالعات منطقه‌ای
۱۷۲	سیاست‌گذاری منطقه‌ای
۱۷۴	توسعه و سیاست‌گذاری منطقه‌ای
۱۷۷	توسعه منطقه‌ای
۱۸۱	اصول برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۱۸۲	الگوهای برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۱۸۲	پیش‌بایسته‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۱۸۵	مهم‌ترین وظایف برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۱۸۶	نیاز به برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۱۸۷	تفاوت برنامه‌ریزی درون منطقه‌ای و برنامه‌ریزی بین - منطقه‌ای
۱۸۸	استراتژی‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۱۸۹	نقش ارتباط فضایی در توسعه منطقه‌ای
۱۹۰	نقش عوامل موثر در رشد و توسعه اقتصادی مناطق
۱۹۴	ظرفیت نهادی منطقه
۱۹۵	چارچوب نظری ظرفیت نهادی و عوامل و شاخص‌های آن

۲۰۰	تحلیل جایگاه و نقش شهر میانی در توسعه منطقه‌ای
۲۰۲	نظریات توسعه موزون منطقه‌ای
۲۰۳	نقش کانونی شهرهای کوچک و میانی در توسعه منطقه‌ای
۲۰۵	راهبردهای توسعه ملی و منطقه‌ای و جایگاه شهرهای متوسط
۲۱۲	نقش مراکز کوچک و میانی در توسعه روستایی و منطقه‌ای
۲۱۸	مراکز شهری کوچک و متوسط و مهاجرت‌های شهری روستایی منطقه‌ای
۲۱۹	نقاط ضعف سیاست‌های پیشنهادی برای توسعه کانون‌های شهری کوچک
۲۲۱	آینده‌نگاری
۲۲۳	آینده‌نگاری توسعه منطقه‌ای
۲۲۵	انواع آینده‌نگاری‌های منطقه‌ای
۲۲۷	فصل ششم: نظریه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۲۲۷	مقدمه
۲۲۷	سابقه و روند تکوین نظریات توسعه منطقه‌ای
۲۲۸	شکل‌گیری برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای در دهه‌های اخیر
۲۳۰	نظریه‌های همگرایی منطقه‌ای
۲۳۳	رویکردهای نوین نظری
۲۳۴	نظریه‌های تعادلی
۲۵۵	نظریه‌های نئوکلاسیک رشد و توسعه
۲۵۸	نظریه میسرا در توسعه منطقه‌ای
۲۶۰	نظریه دوگانگی منطقه‌ای میردال
۲۶۳	قطب‌گرایی فضایی و نابرابری‌های منطقه‌ای
۲۶۹	الگوی نظام توسعه منطقه‌ای
۲۷۰	نظریه‌های ساختارگرا
۲۷۴	فرآیند تحلیل منطقه‌ای به روش یوفرد
۲۷۶	نظریه نظام سلسله‌مراتبی سکونتگاه‌ها
۲۷۸	طبقه‌بندی وابستگی‌های مهم فضایی از نظر دنیس راندینلی
۲۷۹	ارزیابی نهایی از رویکرد یوفرد
۲۷۹	پیوستگی سازمان فضایی و ساختار اقتصادی (نظریه کورین)

۲۸۲	مرحله‌بندی توسعه منطقه‌ای
۲۸۵	نظریه‌های همگرایی و واگرایی
۲۹۰	رویکردهای ساختار فضایی ملی
۲۹۴	الگوی توزیع فضایی کلان
۲۹۶	الگوی شبکه منطقه‌ای
۲۹۶	رویکرد سیستمی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۲۹۶	ویژگی‌های سیستم‌ها
۲۹۷	نگرش سیستمی در مطالعات منطقه‌ای
۲۹۷	مراحل شش‌گانه در تحلیل سیستم‌های منطقه‌ای
۲۹۷	فرآیند توسعه و سیستم‌های منطقه‌ای
۲۹۸	نظریه‌های توسعه منطقه‌ای
۳۱۳	برنامه‌ریزی ناحیه‌ای با استفاده از برنامه‌ریزی بر مبنای سناریوها
۳۲۵	فصل هفتم: سیاست‌گذاری منطقه‌ای
۳۲۵	مقدمه
۳۲۵	سیاست‌های منطقه‌ای
۳۲۵	سیاست‌های خرد در مناطق
۳۲۶	تخصیص مجدد نیروی کار
۳۲۹	تخصیص مجدد سرمایه
۳۳۰	توسعه درون‌زا: بنگاه‌های کوچک و متوسط
۳۳۰	سیاست‌های منطقه‌ای و بنگاه‌های کوچک
۳۳۱	همگرایی منطقه‌ای
۳۳۱	دو نگرش در مورد همگرایی منطقه‌ای
۳۳۴	جهانی‌شدن اقتصاد و همگرایی اقتصادی - منطقه‌ای
۳۳۸	همگرایی درآمدی
۳۳۹	مدل رشد نئوکلاسیک و فرضیه همگرایی
۳۴۱	تجارت و فرضیه همگرایی
۳۴۵	سیاست‌گذاری اتحاد راهبردی در توسعه منطقه‌ای
۳۴۸	سیاست‌گذاری جغرافیای اقتصادی در توسعه منطقه‌ای

۳۵۱	سیاست گذاری اجتماعی - هنجاری در توسعه منطقه‌ای
۳۵۴	الگوسازی تفاوت‌های منطقه‌ای از دیدگاه توسعه منطقه‌ای
۳۵۵	تفاوت‌های منطقه‌ای
۳۵۷	الگوهای بررسی تفاوت‌های منطقه‌ای
۳۶۰	به کارگیری نظریه تفاوت‌های منطقه‌ای در برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۳۶۲	رقابت‌پذیری منطقه‌ای به مثابه رویکردی نوین در توسعه منطقه‌ای
۳۶۳	تعاریف و مفاهیم رقابت‌پذیری منطقه‌ای
۳۶۷	رویکردهای نظری مطرح در حوزه رقابت‌پذیری منطقه‌ای
۳۷۲	مدل‌های تبیین‌کننده رقابت‌پذیری منطقه‌ای
۳۸۱	مؤلفه‌ها و شاخص‌های سنجش رقابت‌پذیری منطقه‌ای
۳۸۴	کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای - بازار آزاد در مقابل دخالت دولت
۳۸۶	کاهش نابرابری منطقه‌ای - رویکرد متمرکز در مقابل غیرمتمرکز
۳۹۱	راهبرد توسعه خوشه‌ای
۳۹۳	رهیافت‌های نظری و تحلیلی توسعه منطقه‌ای خوشه‌گرا
۳۹۵	مروری بر مطالعات رقابت‌پذیری و نوآوری‌های فن‌آورانه
۳۹۶	رقابت‌پذیری در خوشه‌ها
۳۹۸	رقابت‌پذیری و تشکیل انواع سرویس‌های اقتصادی در خوشه‌ها
۴۰۰	مدل‌های اقتصادی تحلیل خوشه‌ها
۴۰۱	نگرشی نو بر تحلیل رقابت‌پذیری با هیئت خوشه‌ها
۴۰۳	خوشه‌های ملی
۴۰۴	خوشه‌های منطقه‌ای
۴۰۴	خوشه‌های تجاری
۴۰۴	روش تحلیل خوشه‌ای
۴۰۵	روش‌های طبقاتی
۴۰۹	خوشه‌های صنعتی و توسعه صنایع کوچک
۴۱۰	خوشه‌های صنعتی و عناصر تشکیل دهنده آن
۴۱۳	خوشه صنعتی
۴۱۴	ضرورت تشکیل خوشه‌های صنعتی

۴۱۴	دسته‌بندی دانش‌مدار خوشه‌های صنعتی
۴۱۶	چگونگی تشکیل و رشد خوشه‌های صنعتی
۴۱۷	ویژگی‌های خوشه‌های صنعتی اثرگذار بر فرآیند یادگیری، نوآوری و توسعه منطقه‌ای
۴۲۶	عناصر تشکیل‌دهنده خوشه‌های صنعتی
۴۲۶	عناصر به کارگیرنده و دگرگون‌کننده دانش در خوشه‌های صنعتی
۴۲۹	اهمیت مکان‌گزینی شهرک‌های صنعتی
۴۳۱	توسعه صنایع کوچک
۴۳۲	پیامدهای توسعه صنایع کوچک
۴۳۳	نتایج حاصل از تشکیل خوشه
۴۳۵	فصل هشتم: تجارب برنامه‌ریزی منطقه‌ای در برخی از کشورها
۴۳۵	مقدمه
۴۳۵	تجارب برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای کشورهای منتخب
۴۳۵	مالزی
۴۳۸	تجارب توسعه منطقه‌ای کشور چین
۴۴۲	تجارب توسعه منطقه‌ای هندوستان
۴۵۱	کره جنوبی
۴۵۲	برنامه‌ریزی منطقه‌ای در کشور تایلند
۴۵۴	برنامه‌ریزی منطقه‌ای در فرانسه
۴۷۱	برنامه‌ریزی منطقه‌ای در انگلستان
۴۷۳	کتابنامه
۴۹۵	واژه‌نامه
۵۰۵	نمایه